

SOYLULAŞAN GELENEKSEL DOKULARDA KORUMA: ALAÇATI'DA YAŞANAN DÖNÜŞÜMÜN MEKANA VE KORUMA SÜREÇLERİNE ETKİLERİ*

CONSERVATION IN GENTRIFYING TRADITIONAL TISSUES: THE IMPACTS OF THE ON-GOING TRANSFORMATIONS IN ALAÇATI ON THE PLACE AND CONSERVATION PROCESSES

Deniz HEKİMOĞLU ** - Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK ***

Makale Bilgisi | Article Info

Başvuru: 14 Ekim 2017	Received: October 14, 2017
Hakem Değerlendirmesi: 20 Ekim 2017	Peer Review: October 20, 2017
Kabul: 10 Nisan 2018	Accepted: April 10, 2018
DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.005	DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.005

Özet

Çeşme Yarımadası'nın tarihi yerleşmelerinden birisi olan Alaçatı, 2000 yılına kadar Ege Bölgesi'nin tipik mübadele kasabası kimliğini taşımakta iken, yükselişe geçen turizm sektörü paralelinde bir soylulaşma süreci yaşamıştır. Bu çalışma, Alaçatı'da yaşanan dönüşümün mekansal yapıya ve geleneksel dokunun korunma çalışmalarına ne yönde etki ettiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Alaçatı'da değişimin nasıl ve ne zaman başladığını anlamak üzere, yakın geçmişte yerleşim için geliştirilen plan, proje, yatırım ve etkinlikler kronolojik olarak aktarılmış, ardından dönüşümün mekânsal etkilerinin ortaya konması amacıyla; yerleşim lekelerinin genişleme durumu, arazi kullanım özelliklerindeki değişimler, plan kararları ve koruma-onarım çalışmaları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; turizm sektörünün gelişimi sürecinde yerleşmenin mekansal özelliklerinde yaşanan değişimler ve yerleşimin özgün tarihsel dokusunu korumak üzere ortaya konulan çalışmalar, koruma ve planlama ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler; Alaçatı'da yaşanan koruma deneyiminin, işlev değişiklikleri, izinsiz onarımlar ve bütünlüklü koruma yaklaşımı kapsamında sorunlar taşıdığını ortaya koyar niteliktedir. Alaçatı'nın tarihsel özelliklerinin bir dekor ve vitrin olarak ele alınmaya başlandığı, özellikle sosyal ve mekansal doku arasındaki ilişkinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alaçatı, tarihi doku, koruma, mekânsal değişim, soylulaşma.

* Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü kapsamında yürütülmekte olan "Soylulaştırmanın Tarihsel Çevre ve Yapılar Üzerindeki Etkileri: Alaçatı Örneği" adlı tez çalışmasından üretilmiştir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kentsel Koruma Planlaması Yüksek Lisans Bölümü, e-posta: dnzhekimoglu@gmail.com.

*** Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, e-posta:aysegul.altinors@deu.edu.tr.

Abstract

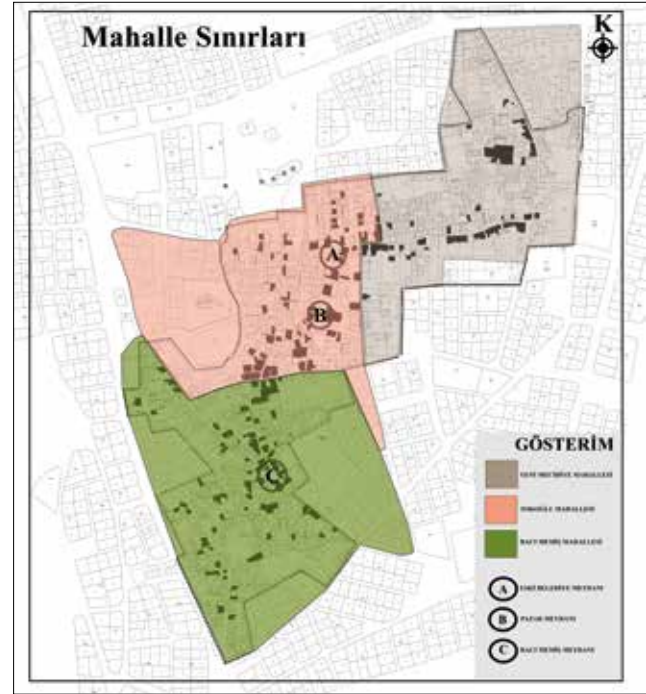
Alaçatı, one of the historical settlements of the Çeşme Peninsula, until the year 2000, while carrying the identity of the population exchange town of the Aegean Region, it is in a process of gentrification parallel to the developments in the tourism sector. This study aims to investigate how this transformation in Alaçatı influences the spatial structure and preservation of the traditional touches in the local architecture. Within the scope of the research, in order to understand how and when the change began in Alaçatı, plans, projects, investments and activities developed for settlement in the recent past have been transferred in chronological order, to reveal the spatial effects of transformation; expansion of the settlement spot, characteristics of the changes in land use, plan decisions and conservation-restoration works. At the end of the study; in the course of development of the tourism industry, the proposed changes in the spatial characteristics of the settlement and the work that was put forward by taking into account the preservation of the original historical heritage of the settlement, the conservation, and planning principles. The evaluation and reviews show that Alaçatı experienced problems with protection, functional changes, unauthorized repairs and within the approach to integrated protection. It appears that the historical features of Alaçatı have begun to be considered as a decor and a showcase and it seems that particularly the relation between social and spatial texture has been overlooked.

Keywords: Alaçatı, historical texture, conservation, spatial change, gentrification.

Giriş

Alaçatı, Çeşme Yarımadası'nın önemli tarihi yerleşmelerinden birisidir. Yerleşimin 1800'li yıllarda Alaçatı'nın güneyindeki bataklığın kurutulması ile bugünkü Hacı Memiş bölgesindeki tarlalarda çalışmak için Yunan adalarından gelen işçilerce imar edildiği bilinmektedir (Kiper vd, 2004). 19. yüzyılda yerleşmenin temel ekonomik etkinliğini bağcılık ve şarapçılık oluşturmuş, Alaçatı Limanı da Sakız Adası ve Fransa'ya şarap ihracatı yapan ve aynı zamanda bir donanma üssü olarak kullanılan önemli bir liman durumuna gelmiştir (Kiper vd, 2004). 1881 yılı Aydın Salnameleri'nde, Alaçatı'nın nüfusunun 4.122 olduğu belirtilmekte ve bu rakamın 78'inin Türk, 4.055'inin ise Rum olduğu yer almaktayken, Cuinet'in 1894 yılında yayınladığı eserinde farklı rakamlara yer verilerek; Alaçatı ve civar köylerinde 7.200 Müslüman, 20.307 Rum, 50 Musevi ve 500 yabancı tabiiyette kişinin yaşadığı belirtilmektedir (Özgönül, 2010). Bölgenin nüfusu konusunda kesin olan bilgi; nüfus yapısının 20.yüzyılın başlarında ardı ardına yaşanan Balkan, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları dolayısıyla yaşanan göç hareketleri sonucunda değişecek olduğudur. Çeşme'nin 1. Dünya Savaşı sırasında işgal edilmesi ile Alaçatı'nın Yarımada'nın merkezi durumuna getirildiği ve Alaçatı'da yaşayan Türk nüfusun bu süreçte Anadolu'nun iç kesimlerine göç ettiği bilinmektedir (Kiper vd, 2004). Kurtuluş Savaşı bitiminde alınan mübadele kararı sonucunda ise; Rum nüfus Alaçatı'yı terk etmiş ve alana Makedonya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan gelen göçmenler yerleşmiştir (Dalgakıran ve Bal, 2007). Rumların yerine gelen mübadil Türkler tütün tarımına başlamış fakat bölgenin iklimsel şartlarının tütün üretimine elverişsizliği ve tütün politikasının giderek zayıflaması sonucunda Alaçatı nüfus kaybetmiştir (Kiper vd. 2004). Alaçatı'nın nüfusu 1901 yılında 12.742 iken, 1927 yılında 3.214'e kadar düşmüş, 1950 yılına gelindiğinde 3.699 olmuştur (Uçak, 2012). TÜİK 2017 verilerine göre; 1970 yılında 3.459 olan yerleşim nüfusu, uzun bir dönem sonra ilk olarak 1980 yılında yeniden kayda değer bir artış göstererek 4.153'e çıkmıştır. TÜİK 2017 verileri artışın bu tarihten sonra ivme kazanarak sürdüğünü ve 1990 yılında ciddi bir yükseliş ile 7.187'ye, 2000 yılında ise 8.401'e ulaştığını ortaya koymaktadır. 2016 yılı itibarıyla Alaçatı kış nüfusunun 10.000'e ulaştığı ve yaz nüfusunun da 60.000-70.000 dolaylarında olduğu görülmektedir (TÜİK, 2017).

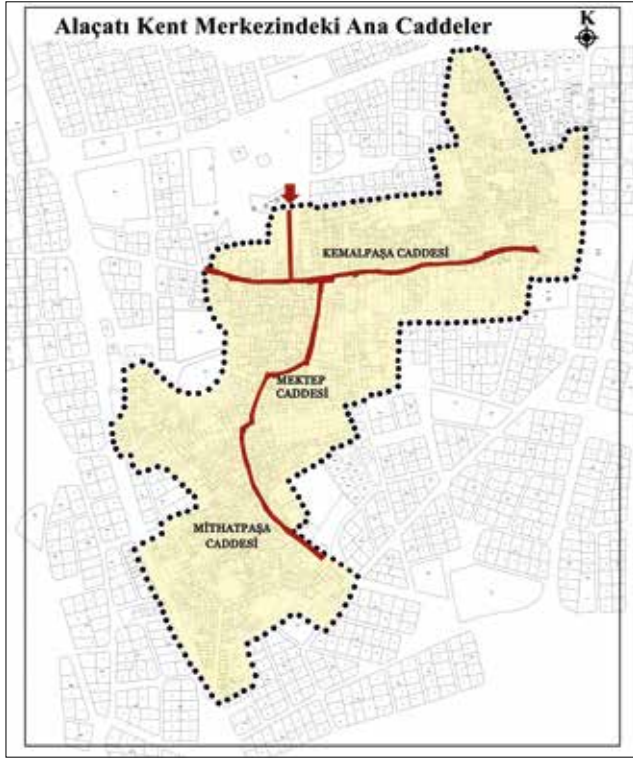
Alaçatı'da yaşamış farklı kültürlerden gelen toplumların çok katmanlı yaşam biçimlerinin, gelenek ve göreneklerinin biraraya gelerek mekana özgün kentsel kimliğini kazandırdığını ifade etmek olanaklıdır (Karatosun, 2010). Alaçatı özgün karakterli yerleşiminin 19. yy başlarına kadar Değirmen Dağı'nın yamaçlarında,

Şekil 1. Alaçatı mahalle sınırları / Alaçatı neighborhood boundaries

Çakmak Ovası'nın liman tarafında yer aldığı, liman tarafındaki bataklığın kurutulmasıyla birlikte liman yönünde genişlemeye başladığı bilinmektedir (Gezgin, 2012). Günümüzde Alaçatı'nın geleneksel dokusunu; 19. yüzyıl yerleşim özelliklerini taşıyan Hacı Memiş, Tokoğlu ve Yeni Mecidiye mahalleri oluşturmaktadır. Yerleşimin yağ lekeli şeklinde bir kentsel forma sahip olduğu ve mevcut yapılaşmanın ağırlıklı olarak; bitişik, bahçeli ve iki katlı konutlardan oluştuğu görülmektedir (Dalgakıran ve Bal, 2007). Kentsel doku, doğu-batı yönünde uzanan Kemalpaşa Caddesi ve onu kuzey-güney yönünde kesen Mektep Sokak çevresinde gridal düzende, alanın güney kesiminde kalan Mithatpaşa Caddesi etrafında gelişen Hacı Memiş Mahallesi'nde ise daha organik bir yapıdadır. Yerleşimin ticaret bölgesi Kemalpaşa Caddesi ve çevresinde yer almaktadır. Bu bölgede yer alan yapıların zemin katlarında ticari işlevler, üst katlarda ise yaşama mekanları yer almaktadır (Özgönül, 2010). Geçmişte zemin katlarda dönemin el sanatları, bakırcılık, tenekecilik, marangozhane gibi zanaat işleri ve aynı zamanda koyun, keçi gibi küçük baş hayvan besleme gibi yarı çiftçi, yarı zanaatkar özelliklerde kullanımların söz konusu olduğu bilinmektedir.

Kentsel sit alanı içinde yer alan organik dokunun genel anlamda korunmuş olduğu görülmektedir. Yerleşme, ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 09.02.1979 tarihinde kentsel sit alanı ilan edilmiş, 10.04.1997 ve 02.06.2004 tarihlerinde İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca alınan kararlarla kentsel sit alanı sınırları

Şekil 2. Alaçatı kentsel sit alanı sınırları ve merkezde yer alan ana caddeler/ *Limit Alaçatı urban conservation areas and areas at the center on main street*

yeniden düzenlenmiştir¹. Günümüzde kentsel sit alanında 216 adet tescilli yapı yer almaktadır². Belde bütünündeki ticari faaliyetlerin önemli bir bölümü kentsel sit alanı içinde yer alan Tokoğlu Mahallesi'nde yoğunlaşmakta ve Kemalpaşa Caddesi beldenin ticaret ve çekim merkezi rolünü üstlenmektedir (Dalgakıran ve Bal, 2007).

Tarihsel dokusunu oluşturan taş evleri, Arnavut kaldırımli dar sokakları, meydanları, yel değirmenleri ve çeşitli yöresel otlarıyla Alaçatı, 1990'lı yılların başında çekim merkezi olmaya başlamıştır (Dalgakıran ve Bal, 2007). Alaçatı'ya olan ilginin yoğunlaşmasında kentin güneyinde yer alan Alaçatı Limanı'nın devamlı esen rüzgarına rağmen dalgasız denizi ile dünyada sörf yapmaya elverişli önemli merkezlerden birisi olmasının da önemli bir rolü vardır. 2000 yılına kadar Ege Bölgesi'nin tipik mübadele kasabası kimliğini taşıyan ve yaşayanların sosyal ve ekonomik profil açısından benzer özellikler gösterdiği Alaçatı'da, yükselişe geçen turizm sektörü paralelinde bir soylulaşma süreci yaşandığı gözlenmektedir. Nitekim; yerleşmede 2001 yılında iki restoran ve bir otelle başlayan turizm hareketi, ilerleyen yıllarda dünyada az rastlanan bir biçimde hızlı bir gelişim göstererek, Alaçatı'nın bugünkü tanınmışlığına neden olmuştur (Atilla ve Öztüre, 2006). Bölgede

¹ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 2016.

² 08.05.2006 tarihli Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı

turizm işletmelerinin sayıları, eski yapıların yeniden işlevlendirilmesi yoluyla ve geleneksel dokunun yakın çevresinde inşa edilen yeni turizm yapılarıyla hızlı bir artış göstermiştir. Günümüzde turizm acentalarına kayıtlı 380 adet otelin bulunduğu Alaçatı'da, Tezcan ve Penpecioglu'nun (2009) ortaya koydukları gibi; arsa ve konut fiyatlarında da ciddi bir yükselme gerçekleşmiştir. Gelinen noktada tarihi doku içinde yaşamını sürdüren Alaçatılılar ile dışarıdan gelen gruplar, birbirlerinden farklı toplumsal ve ekonomik gerçekliklere sahip olmakla birlikte, ortak bir yaşam alanını paylaşmaktadırlar.

Antrop'un (2005) ifade ettiği gibi; postmodern söylemlerin öne çıkardığı tarihsellik vurgusunun, neoliberal dönemin mekanı piyasa mekanizmalarına entegre etme stratejisi tarafından değerlendirilmesi sonucunda, kültürel miras alanları entellektüel kapital olarak görülmeye başlanmıştır (Antrop, 2005). Bu süreçte, Dünya genelinde tarih ve kültür turizmi yükselen bir sektör durumuna gelmiş ve ülkelerin yerel tarihsel değerlerinin turizme konu olması yönünde çabaları artmıştır. 2000 yılı sonrasında ülkemizde koruma alanında ortaya konan yasal düzenlemeler ve uygulamaları da bu ekseninde değerlendirmek olanaklıdır. Buna karşın, Dünya genelinde gözlenen deneyimleri tartıştıkları çalışmalarında Vos and Klijn (2000); turizm ve rekreasyonel etkinliklerin tarihsel alanlar için önemli bir paradoksu içinde barındırdığını, ekonomik gelişmenin orijinal kültürel değerlerde yıpranmaya yol açabildiğini belirtmektedirler (Vos and Klijn, 2000). Nitekim turizm sektörü temelinde, ülkemizin belki de en belirgin soylulaşma sürecini deneyimleyen Alaçatı için de bu paradoksal durumun söz konusu olduğunu belirtmek olanaklıdır. Özellikle İstanbullu yüksek gelir grubu mensupları ve ünlülerin ilgisi, Alaçatı'ya magazin bir kimlik atamıştır. Bu kimlik temelinde günümüzde Alaçatı'nın tarihsel özellikleri, orijinal değerleriyle değil, bir dekor ve vitrin niteliğinde değerlendirilmekte, yerel gelenekler ve somut olmayan miras otantik bir tüketim nesnesi olarak sunulmaktadır. Ege kıyılarında doğal ve tarihsel zenginlikleriyle öne çıkan pek çok geleneksel yerleşiminde, turizm sektörü dolayısıyla Alaçatı benzeri bir süreci deneyimlemeye başladığı görülmektedir.

Alaçatı'da yaşanan popülerleşme ve soylulaşma sürecinin mekana ve tarihsel dokunun korunmasına etkileri olduğu açıktır. Bu bağlamda, Alaçatı'da gerçekleşen dönüşümün mekansal yansımaları ve koruma çalışmalarını nasıl etkilemekte olduğu araştırmanın temel sorusunu oluşturmuştur. Bu kapsamda öncelikle; Alaçatı'da değişimin nasıl ve ne zaman başladığını anlamak amacıyla, yakın geçmişte yerleşim için geliştirilen plan, proje, yatırım ve etkinlikler kronolojik olarak aktarılmıştır. Ardından, dönüşümün mekanı ve tarihsel dokunun korunmasını nasıl etkilediğini görmek üzere;

- Yerleşim lekesinin genişleme durumu,
- Arazi kullanım özelliklerindeki değişimler,
- Plan kararları ve
- Koruma-onarım çalışmalarını kapsayan bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın değerlendirme bölümünde, turizm sektörünün gelişimi sürecinde yerleşmenin mekansal özelliklerinde yaşanan değişimler ve yerleşimin özgün tarihsel dokusunu korumak üzere ortaya konulan çalışmaların, koruma ve planlama ilkeleri çerçevesinde tartışılması amaçlanmıştır.

Alaçatı'da Yaşanan Değişim Sürecini Anlamak

Alaçatı'da gerçekleşen ekonomik ve sosyal hareketlenmeye altyapı oluşturan tarihsel adımları izlemek adına, bir kronolojik inceleme gerçekleştirilmiştir. Alaçatı'nın yakın tarihine yön veren temel; plan, proje, yatırım ve etkinlikleri şu Şek. de sıralamak olanaklıdır;

- Alaçatı'da yer alan kültür varlıkları ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1976 gün A-222 sayılı kararıyla ilk tespit ve tescil çalışması gerçekleştirilmiştir.
- İlk kentsel sit alan sınırı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 09.02.1979 tarih 1515 sayılı kararı ile belirlenmiş ve yeniden tescil çalışması yapılmıştır (Şek. 11).
- 1981 yılında Alaçatı'nın da içinde yer aldığı ilk planlama çalışması olan ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan 1/25000 ölçekli Çeşme Karaburun Kıyı Kesimi Nazım İmar Planı'dır. Alaçatı 06.09.1982 tarih ve 17804 sayılı Resmi Gazete yayımı ile Turizm Merkezi ilan edilmiş ve yürürlük kazanmıştır.
- 1983 yılında Alaçatı Yakın Çevre İmar Planı yapılmıştır. Alaçatı'nın içerisinde yer aldığı Çeşme Yarımadası'nın Turizm Bölgesi ilan edilmesi sonrasında, bölgede 2. konut ve turizm yatırımlarını özendirmek amaçlı alt ölçekli imar planları yapıldığı görülmektedir (Altınçekiç vd, 2002). Alaçatı Yakın Çevre İmar Planı adı altında Çamlık Yolu ve çevresindeki ikinci konut gelişmesinin temelini oluşturan planlama çalışmasını da bu kapsamda değerlendirmek olanaklıdır.
- İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01.07.1988 tarih 422 sayılı kararıyla tespit-tescil çalışması gerçekleştirilmiştir³ (Şek.12).
- Alaçatı Belediyesince Petekler Sosyal Konut

Projesi'nin 1980 yılında yapımına başlanmış, 1990 yılının başında inşası tamamlanmıştır (Şek. 4).

- 1991 yılında ilk sörf okulu açılmıştır.
- 1996 yılında İstanbullu bir girişimci tarafından ilk restoran (Agrilia) açılmıştır (Şek. 6).
- İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 10.04.1997 tarih ve 6766 sayılı kararıyla Alaçatı Kentsel Sit Alanı sınırları yeniden düzenlenmiştir.
- 1997 yılında İzmir-Çeşme Otoyolu tamamlanmıştır.
- 1999 yılında Alaçatı'nın güney bölgesinde kıyı kesiminde kamu-özel sektör ortaklığıyla (Alaçatı Belediyesi ile özel bir inşaat firması ortaklığında) yaşama geçirilmesi planlanan, Fransız mimar François Spoerry tarafından Güney Fransa'da bulunan Port Grimaud projesinin uyarlaması olarak tasarlanan bir marina-kent projesi olan Alaçatı Port projelendirilmiştir (Acer, 2015).
- Turizm sektörünün önemli bir parçası olacak olan ve 1992'de Alaçatı' da bir taş evin restore edilmesi ile başlayan 2001 yılında hizmete açılan Alaçatı'nın ilk oteli (Taş Otel) açılmıştır (Şek. 6).
- 2001 yılında turistlerin ve yerel halkın yoğun ilgi gösterdikleri Alaçatı Pazaryeri Camisi'nin yanında kurulan Alaçatı Antika Pazarı açılmıştır (Şek. 6).
- 2002 yılında 1/1000 Ölçekli Alaçatı Turizm Merkezi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonu üzerinde değişiklik yapılmış ve günümüzde liman bölgesinde Port Alaçatı projesinin bulunduğu mülkiyeti hazineye ait olan parsel, 49 yıllığına Turizm Tesis Alanı ve 20 yıllığına Günöbirlik Turizm Tesis Alanı olarak tahsis edilmiştir. Aynı yıl Alaçatı Port Projesi'nin inşaatı başlamıştır.
- 04.06.2004 tarihinde İzmir 1 No'lu KTVKK tarafından Kentsel Sit Alanı sınırları genişletilmiş ve 142 adet yapı tescil edilmiştir (Şek. 14).
- İzmir Çeşme Alaçatı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi 12.10. 2005 tarihli ve 9437 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak ilan edilmiştir (Şek. 18).
- 39 hektarlık bir alanı kapsayan Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı, 08.05.2006 tarihinde İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu süreçte 41 taşınmazın daha tescil edildiği görülmektedir (Şek. 15).
- 2007 yılında Alaçatı Turizm Derneği kurulmuştur.
- 2008 yılında 3,4 hektarlık bir alanı kapsayan Alaçatı Değirmenaltı Meydan Projesi Alaçatı Belediyesi tarafından, 2006 tarihli Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı'nda belirlenen özel proje alanında gerçekleştirilmiştir (Şek. 6)⁴.

³ Yazının ilerleyen bölümlerinde yer alan "Alaçatı'da koruma etkinlikleri" başlığı altında 1988 yılı tescil kararları detaylandırılmış ve görülmektedir.

⁴ Alaçatı KAİP kararı olarak yerleşmenin özellikli alanları ola-

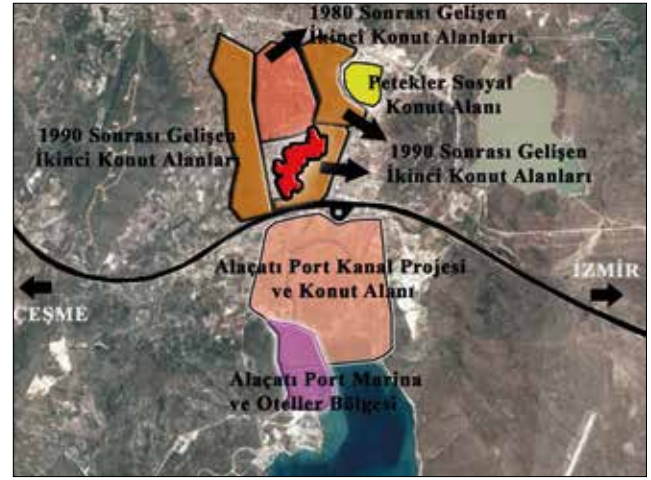
- 2010 yılında ilk olarak Alaçatı Ot Festivali düzenlenmiştir.
- 2011 yılında Alaçatı Port Projesi tamamlanmıştır (Şek. 3).

Şekil 3. Port Alaçatı (Kaynak: Uçak, 2012) / Port Alaçatı (Source: Uçak, 2012)

bölge bulunmaktadır. Geleneksel yerleşim bölgesinin güneyinde kalan liman bölgesi olarak tanımlanan alan, turizm yapılarının bulunduğu kıyı bölgesidir (Şek. 4 - 5).

Alaçatı'nın 2000'li yıllarda nasıl bir büyüme gösterdiğini anlamak üzere, 2002 yılından itibaren hava foto.ları incelenmiştir (Şek. 7). Bu incelemeler, öncelikle Alaçatı kentsel sit alanında yer alan boş parsellerin yapılaşmış olduğunu, 2009 yılından itibaren de yapılaşmanın kentsel sit sınırının dışına taşmaya başladığını ortaya koymaktadır. Kentsel sit sınırı çeperinin dolmasının ardından, Çamlık yolu ile

Şekil 4. Alaçatı yerleşmesi farklı karakter bölgeleri (Kaynak: Google Earth, 2017) / Alaçatı settlement in different character zones (Source: Google Earth, 2017)

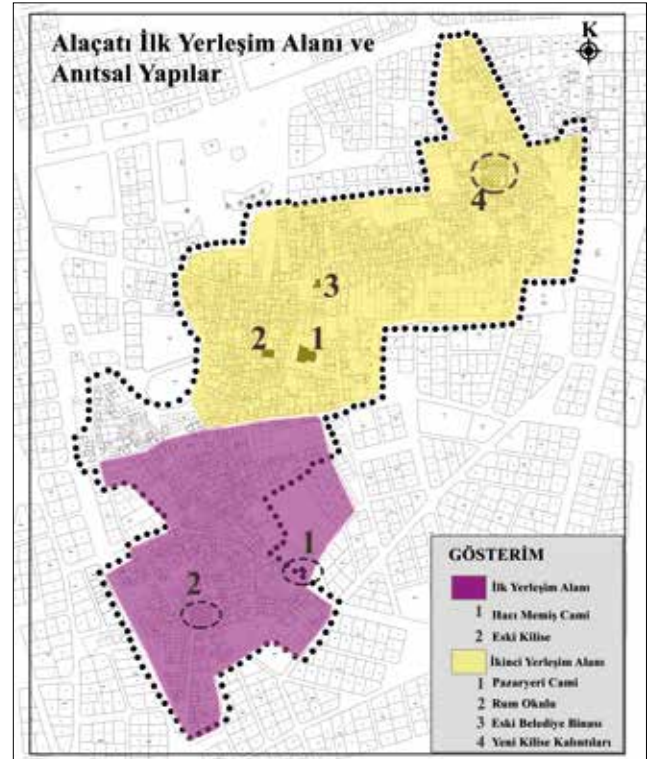
Yakın geçmişe dair incelemeler; Alaçatı'daki turizm hareketliliğinin esas olarak 1990'larda sörf okulunun açılması ile başladığını, ardından yöreye oluşan talep sonucu olarak plan, proje ve yatırımların hızla uygulamaya geçirildiğini göstermektedir. Bu adımların mekansal etkilerinin olması ve alandaki koruma çalışmalarını yönlendirmeleri kaçınılmazdır. Nitekim, alana olan ilginin bir koruma amaçlı imar planı yapılmasını beraberinde getirdiği görülmektedir.

Alaçatı'da Yaşanan Deneyimin Mekana ve Geleneksel Dokunun Korunmasına Yönelik Etkileri

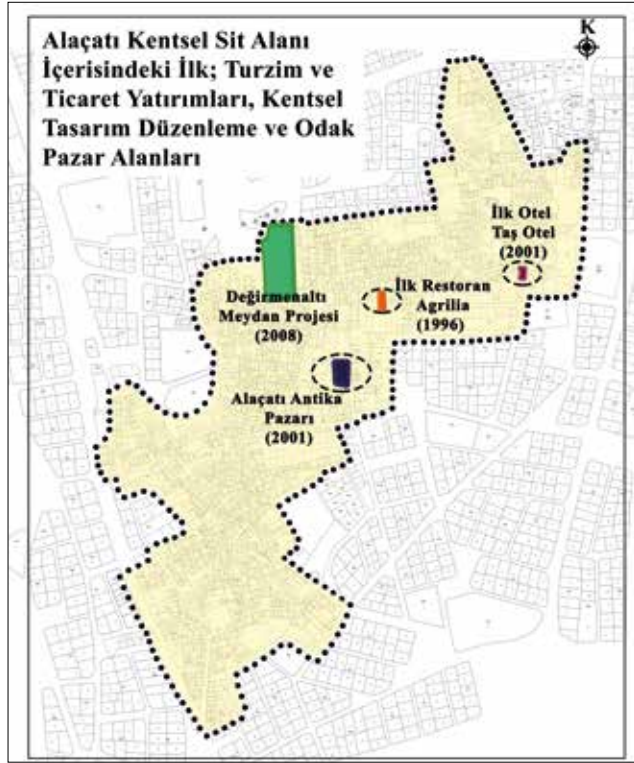
Yerleşim lekesinin genişlemesi:

Alaçatı yerleşim dokusunu, kentsel sit sınırının çevrelediği geleneksel konut dokusu oluşturmaktadır. Kentsel sit alanının kuzeyinde 1983 yılı Yakın Çevre İmar Planı ile gelişen, ikinci konutların yer aldığı

rak tarifiilen 5 özel proje alanı belirlendiği görülmektedir. Bu alanlardan tarihi yel değirmenlerinin bulunduğu Alaçatı'nın girişi konumundaki Değirmenaltı Bölgesi ÖPA 3 alanında Alaçatı Belediyesi'nce bir kentsel tasarım düzenlemesi gerçekleştirilmiş durumdadır.

Şekil 5. Alaçatı kentsel sit alanı sınırları ve anıtsal yapılar / Limits Alaçatı urban conservation areas and monumental structures

Şekil 6. Alaçatı kentsel sit alanı içindeki ilk; restoran, otel, kentsel tasarım alanı ve antika pazarı / Contents first Alaçatı urban conservation areas; restaurant, hotel, urban design area and antique market

İzmir-Çeşme Otoyolu ve Alaçatı-Ilıca yolu arasında kalan bölgede ikinci konut alanlarının yer seçmesiyle, yerleşimin kısa sürede hızlı bir biçimde genişlediği görülmektedir.

Arazi Kullanım Özelliklerindeki Değişimler:

Alaçatı'da yaşanan turizm hareketi yeni mekansal kullanım tercihlerini doğurmuş, bu yeni tercihler de arazi kullanımında değişimler olmasına yol açmıştır. Özellikle yerleşimin ana arterleri durumundaki Kemalpaşa ve Mektep Caddeleri boyunca konut yapılarının ticaret ve turizm kullanımına dönüşmekte oldukları anlaşılmaktadır (Şek. 8 - 9).

Alaçatı kentsel sit alanı sınırları içindeki arazi kullanım değişimleri (Tablo 1), Alaçatı Koruma İmar Planı Çalışmalarına altlık oluşturan 2005 yılı arazi kullanım durumu ile 2016 yılı arazi kullanım durumlarının karşılaştırılması sonucunda izlemek olanaklıdır. Geçtiğimiz 11 yılda arazi kullanım biçiminde görülen değişiklikler ağırlıklı olarak, konut kullanımının ticaret ve konaklama tesisi olarak dönüştürülmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Şek. 9). Nitekim Acer (2015) de, farklı yılları kapsayan arazi kullanım çalışmaları üzerinden gerçekleştirdiği incelemelerinde, paralel kanaatlere ulaşmaktadır.

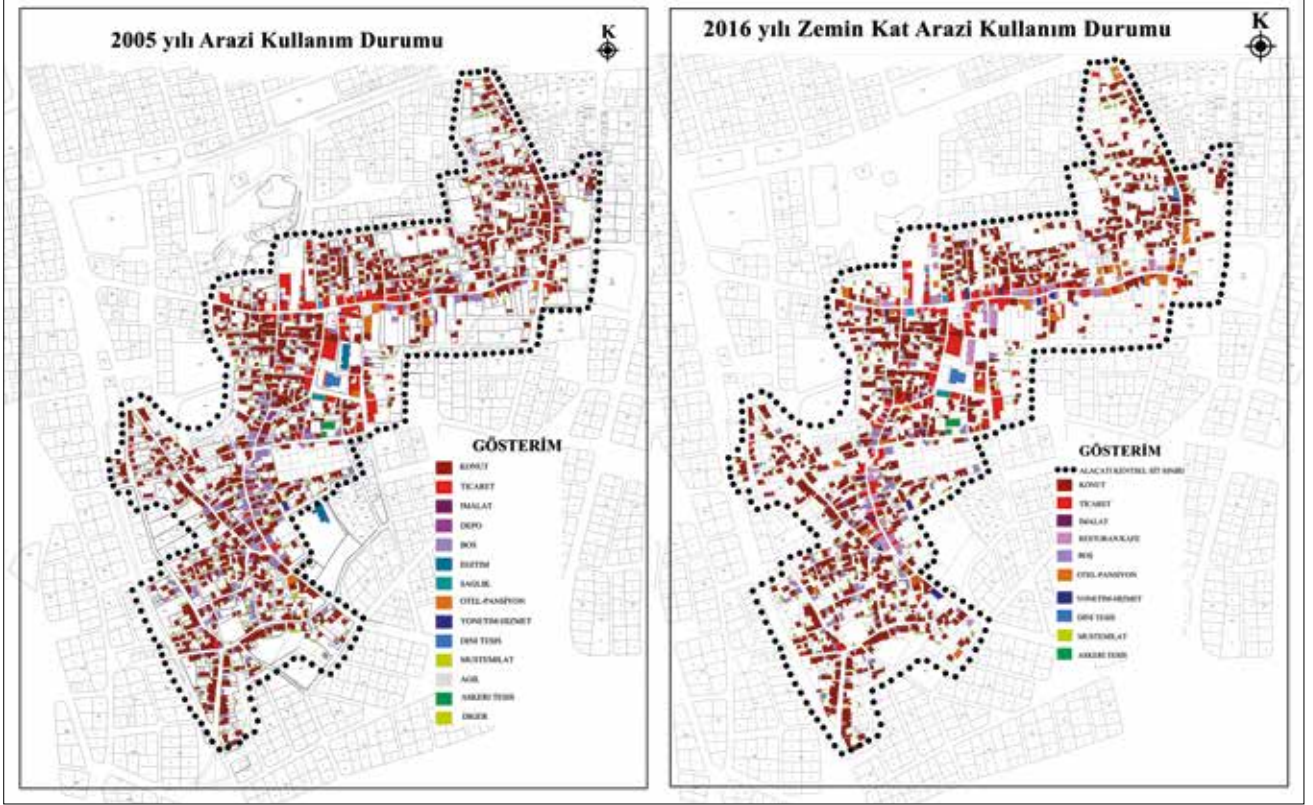
Zemin Kat Arazi Kullanım Durumu		
	2005 Yılı Oran (%)	2016 Yılı Oran (%)
Konut	69,86	65
Ticaret	7,78	9,03
Konaklama Tesisi	0,87	3,81
Hizmet	0,72	1,12
Restoran/Kafe	2,25	7,16
Eğitim Tesisi	0,07	-
Sağlık Tesisi	0,07	0,07
Askeri Alan	0,14	0,14
Küçük Üretim	0,9	0,84
Dini Tesis	0,14	0,14
Müştemilat	6,69	6,63
Boş	9,46	6,06

Tablo 1. 2005 ve 2016 Yılları Arazi Kullanım Durumu

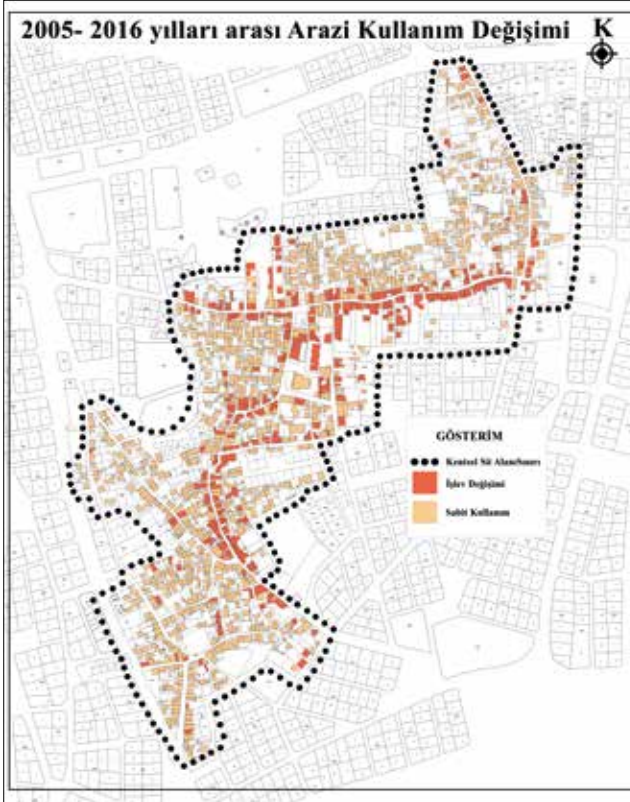
Kentsel sit alanı içinde yer alan yapıların işlev değişikliklerinin yerleşim geneline oranı %24,62'dir. Bununla birlikte yerleşimin ana aksları üzerinde yer alan yapılarda gerçekleşen işlev değişimi oranları Kemalpaşa Caddesi'nde %78, Mektep Caddesi'nde ise %63'tür. (Şek. 10). Bu durum, değişimin ana akslarda ve onları kesmekte olan sokaklarda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan tescilli yapıların %74,50'si ile, tescile konu olmayan

Şekil 7. Alaçatı hava fotoğrafları (2002-2016 yılları arasında Alaçatı Kentsel Sit Alanı yerleşim dokusu gelişim süreci) (Kaynak: Google Earth, 2016). / Alaçatı aerial photographs (2002-2016 years in Alaçatı urban site development process of settlement pattern) (Source: Google Earth, 2016).

Şekil 8. Alaçatı 2005 ve 2016 yılları arazi kullanım durumu (Kaynak: 2005 yılı KAİP arazi kullanım verileri ve 2016 yılı arazi kullanım verileri ile Hekimoğlu, tarafından oluşturulmuştur, 2016) / Alaçatı land use status in 2005 and 2016 (Source: KAİP in 2005 and Hekimoğlu in 2016 with land use data in 2016, 2016)

Şekil 9. 2005-2016 Yılları arasında gözlemlenen arazi kullanım değişiklikleri (Kaynak: 2005 yılı KAİP arazi kullanım verileri ve 2016 yılı arazi kullanım verileri ile Hekimoğlu, tarafından oluşturulmuştur, 2016) / Land use changes observed between 2005 and 2016

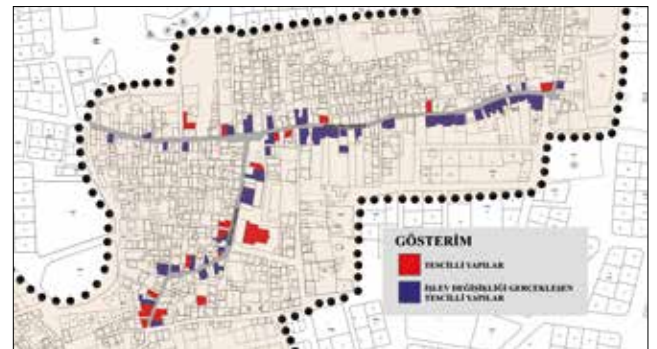
yapıların %55'inde ve Mektep Caddesi üzerinde bulunan tescilli yapıların %56,66'sı ile tescile konu olmayan yapıların %53,84'ünde işlev değişikliği yaşandığı, 2005 ile 2016 yıllarına ait arazi kullanım durumlarının görece değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

2005-2016 yılları arasında yerleşim genelinde gerçekleşen işlev değişikliklerinin 3 Şek.de gerçekleştiği görülmektedir:

Konuttan → restoran/kafeye (%40)

Konuttan → ticaret (restoran ve kafe dışında) (%33)

Konuttan → konaklama tesisine (%27) (Foto. 1. ve Foto. 2. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği.)

Şekil 10. Tescilli yapılar ve işlev değişikliği geçiren tescilli yapılar. (Hazırlayan: Hekimoğlu,2016) / Structure and function change pass proprietary structures. (Prepared by: Hekimoğlu, 2016)

Fotoğraf 1. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu,2016) / *Example of functional change to housing accomodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Fotoğraf 2. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu,2016) / *Example of functional change to housing accomodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Alaçatı'da Koruma Etkinlikleri:

Alaçatı'da yer alan kültür varlıkları, ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1976 gün A-222 sayılı kararıyla tescil edilmiş, ilk kentsel sit alanı sınırı ise 09.02.1979 tarih 1515 sayılı kararı ile belirlenmiştir⁵. 1976 yılında gerçekleştirilen ilk tescil kararı ile koruma altına alınan parsel numaralarına İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden ulaşılamadığı için bu yıla ait tescil kararlarının haritalandırılması gerçekleştirilememiştir. Bununla birlikte söz konusu karar evrağına erişilebilmiştir. Buna göre, 1976 yılı tescil çalışmalarında; kilise kalıntıları, Osmanlı Dönemi'ne ait 10 konut yapısı ve Alaçatı Belediye Binası sivil mimarlık öğeleri olarak tescil edilmiştir. Söz konusu kararda ayrıca; 1. ve 2. grup yapı değerlendirilmesi içinde yer alan bir grup konutun da tescillenmiş olduğu ve bu konutların taş yapı bünyelerinin korunması gerektiğinin belirtildiği görülmektedir. Kararda ayrıca, yol kenarında

⁵ İzmir 1 Numaralı Koruma Bölge Kurulu ve ilgili yerel yönetimler arşivlerinde araştırmalar gerçekleştirilmiş, ancak bu tarihe ait önceki kentsel sit alanı sınırlarına ulaşılmaması olanaklı olmamıştır.

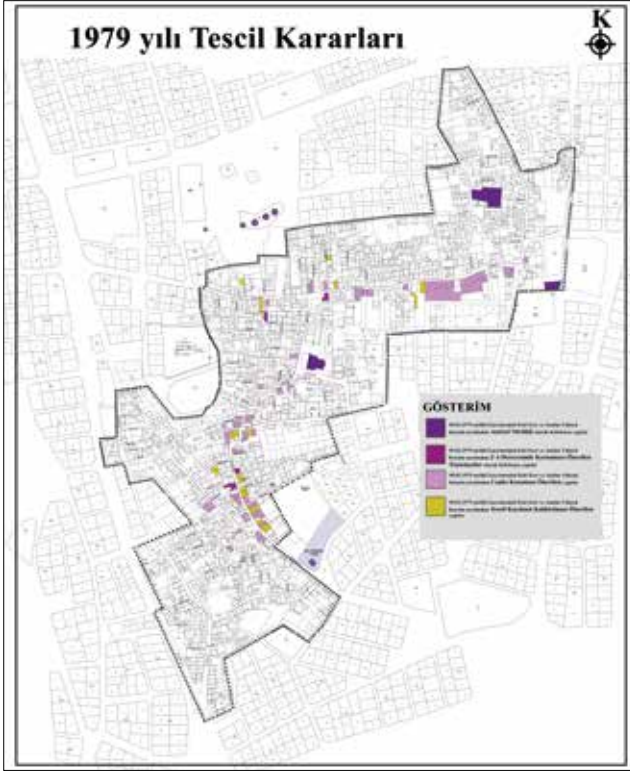
ve köşelerde bulunan kuyuların ve Ovacık yolu kenarındaki köprünün korunması ile Mithatpaşa Caddesi'nin iki katlı yapılaşmaya açılması yönünde ifadeler yer almaktadır⁶ (Şek. 11). Bu sürecin ardından 1979 yılında yerleşmede yeniden bir tescil çalışması yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda alınan 09.02.1979 tarih 1515 sayılı kararda ise; anıtsal nitelikli olarak değerlendirilen 5 adet yapının ve 2A koruma kategorisinde nitelendirilen 5 adet yapının tescil edilmesine ve 45 adet yapının da cephe koruması kategorisinde tescil listelerine geçirilmesine karar verildiği görülmektedir. Söz konusu kararla 1976 yılında tescillendiği anlaşılan 23 adet yapının ise tescil kaydının kaldırılmış olduğu ve bu yapılardan bazılarının cephe koruma kategorisine alındığı anlaşılmaktadır⁷. (Şek. 11)

1988 yılında yerleşmede yeniden bir tespit-tescil çalışması yapılmış olduğu ve 01.07.1988 tarihinde; Pazaryeri ile Hacı Memiş Camileri ve Mithatpaşa Caddesi No: 35'de yer alan kuyunun 1. grup yapılar, Osmanlı dönemine ait 45 yapı, yel değirmenleri ve eski Belediye Binası'nın 2. grup yapılar, 11 adet tarihsel yapının 3. grup yapılar ve önceki tescil sürecinde anıtsal yapı olarak tescil edilen kilise kalıntılarının bu kez 3.Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edildiği görülmektedir. Bu dönemde 16 adet taşınmazın ise korunması gereken kültür varlığı niteliğini kaybetmiş olmaları gerekçesi ile tescil kayıtlarının kaldırılmasına karar verilmiştir (Şek. 12).

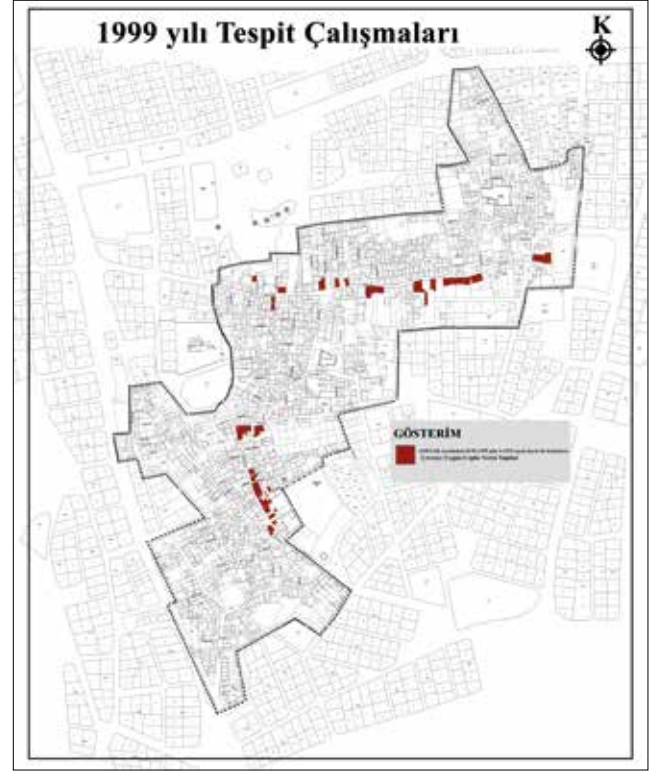
İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 09.02.1999 tarihinde A-1515 sayılı karar ile "Alaçatı çevreye uygun cephe veren yapılar listesi" oluşturmuştur. Bu çalışma tescil çalışmasından çok, dokuyu korumaya yönelik bir tespit çalışması niteliğindedir. Alaçatı'da "çevreye uygun cephe verdiği" tespit edilen 44 yapı belirlenmiştir. Tespit edilen bu yapıların özellikle Kemalpaşa ve Mithatpaşa Caddelerinde lineer akslar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Şek. 13). Gerçekleştirilen incelemeler, 1999 tarihli bu tespit çalışmasının esasen 1979 ve 1988 yıllarında yapılan tespit-tescil çalışmalarında tescilden düşürülmüş olan yapıları kapsadığını ortaya koymaktadır. Tescilden düşürülen yapıların kiminin 10, kiminin 20 yıl sonrasında, Alaçatı'nın tam da popülerite kazandığı dönemde, "dış cepheleri dokuya katkı verdiği için" yeniden tespit edilerek koruma altına alınmaya çalışıldığı görülmüştür. Bununla birlikte tespit çalışmaları yasal mevzuatımıza göre tescil kararına dönüşmedikçe bir koruma zorunluluğu getirmemekte, tavsiye kararı niteliğinde kalmaktadır. Nitekim bu çalışma bir öncü nitelik taşıyacak ve cepheye katkı veren yapılar olarak tespit edilen yapıların büyük bir bölümü, Alaçatı

⁶ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, 2016.

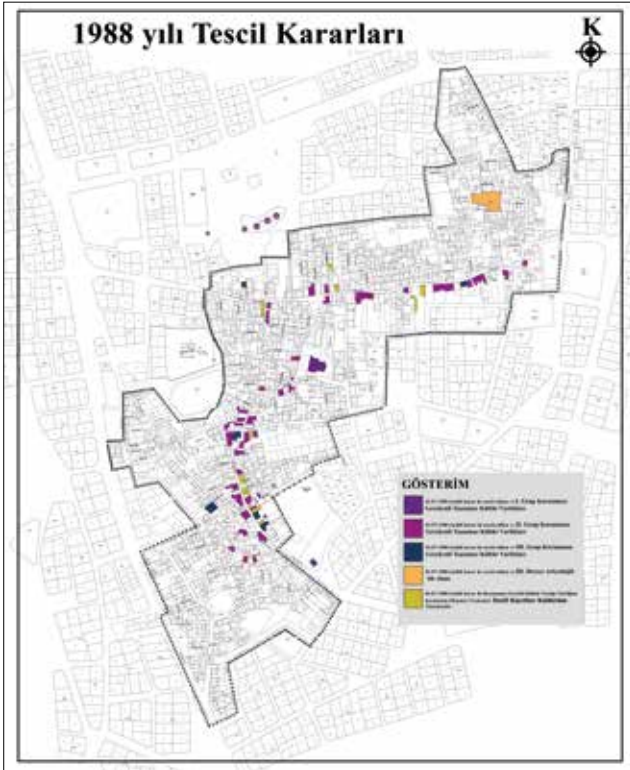
⁷ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, 2016.

Şekil 11. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı (source: İzmir cultural and natural heritage protection board no. 1 prepared by Hekimoğlu the archives, 2016)

Şekil 13. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions alaçatı (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

Şekil 12. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

koruma amaçlı imar planı yapılması sürecinde yeniden tescile konu olarak koruma altına alınacaktır.

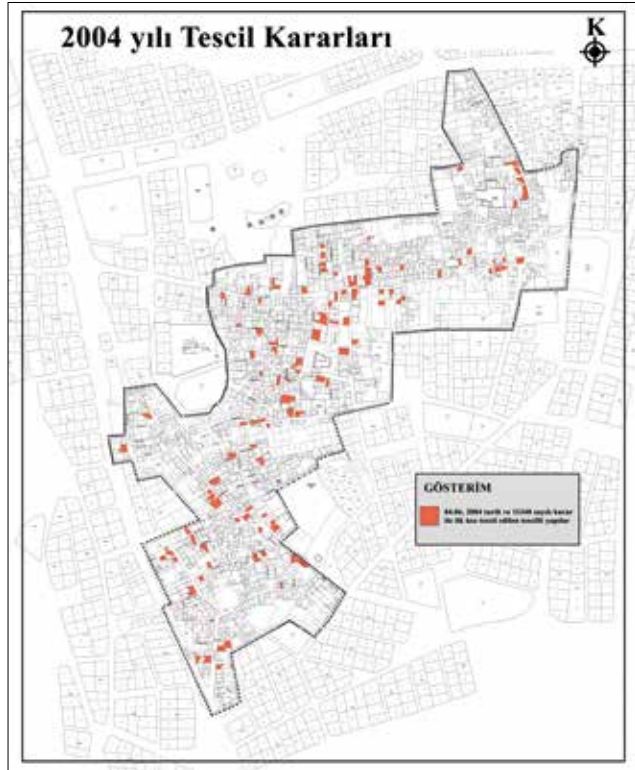
İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.06.2004 tarih ve 11340 sayılı kararıyla Alaçatı Kentsel Sit Alanı sınırları yeniden belirlenmiş ve günümüzdeki sınırlar oluşmuştur. Sınır irdelemesi ile başlayan koruma amaçlı imar planının hazırlıkları aşamasında yeniden tescil çalışmaları yapılarak, bu kez 1999 tarihli tespit listesini de içeren 142 adet taşınmazın daha 2. grup yapılar olarak tescillenmesi önerilmiş ve 04.06.2004 tarihli karar ile bu taşınmazlar da tescillenerek koruma altına alınmıştır. 2004 yılına ait kararın Alaçatı'daki tescilli yapıların % 65'i gibi büyük bir oranı kapsadığı anlaşılmaktadır⁸ (Şek. 14).

Alaçatı için yapılan ilk koruma amaçlı imar planı çalışması 2004 yılında revize edilen kentsel sit alanı sınırlarını kapsayan, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 31.03.2006 tarih ve 1314 sayılı kararı ile onaylı Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı'dır. Koruma amaçlı imar planı çalışmalarının tamamlanma sürecinde 41 adet taşınmazın daha 2. grup yapılar olarak tescil edilmiş olduğu görülmektedir (Şek.

⁸ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, 2016

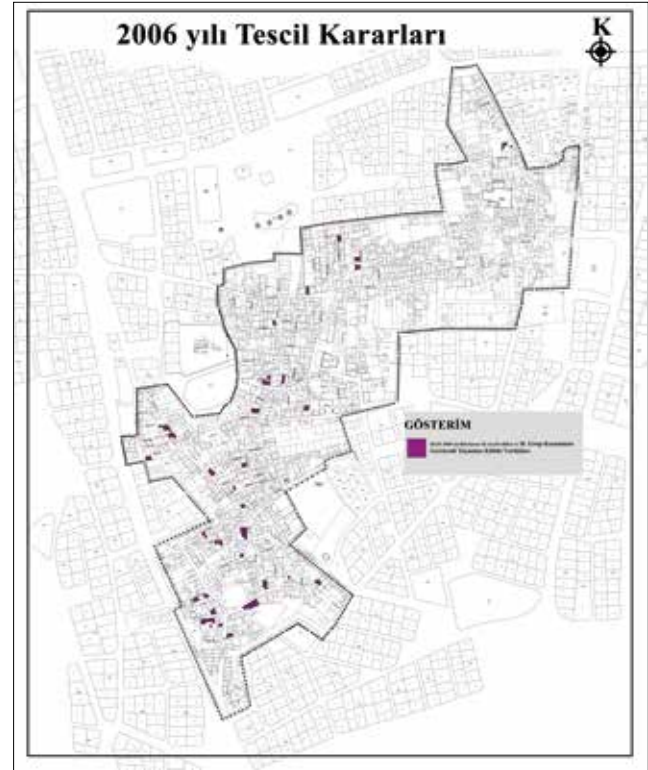
15). Günümüzde gelinen noktada kentsel sit alanı içinde toplam 216 adet tescilli yapı yer almaktadır (Şek. 16). Bu yapıların büyük bir çoğunluğunun Alaçatı'ya olan ilginin artması sonrasında başlayan KAİP hazırlanması sürecinde tescile konu olduğu anlaşılmaktadır.

Alaçatı 1982 yılında Turizm Merkezi, 2005 yılında "İzmir Çeşme Alaçatı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak ilan edilmiştir (Şek. 18). Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Alaçatı Kentsel Sit Alanı'nın güney kesiminde yer alan kıyı alanlarını kapsamaktadır. Port Alaçatı'nın güneyinde kalan kıyı

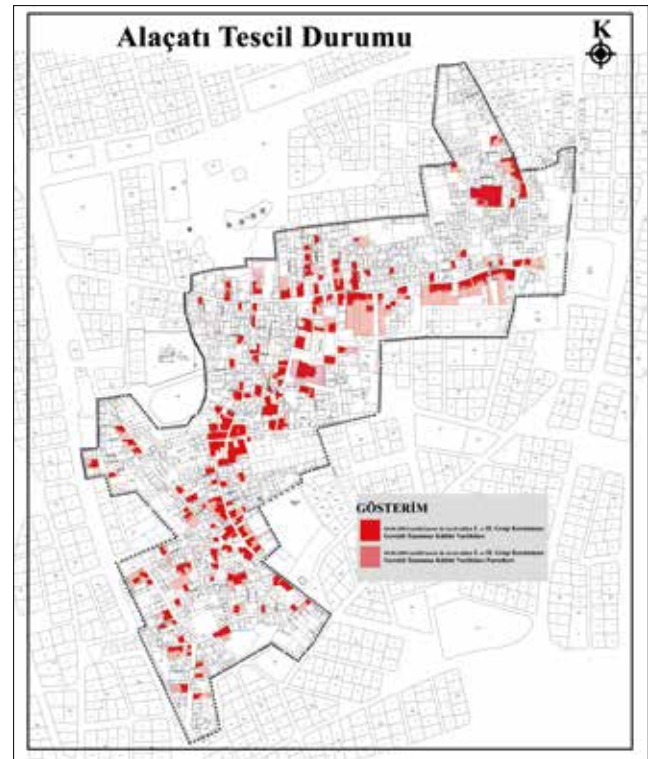

Şekil 14. Alaçatı 2004 yılı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı 2004 (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

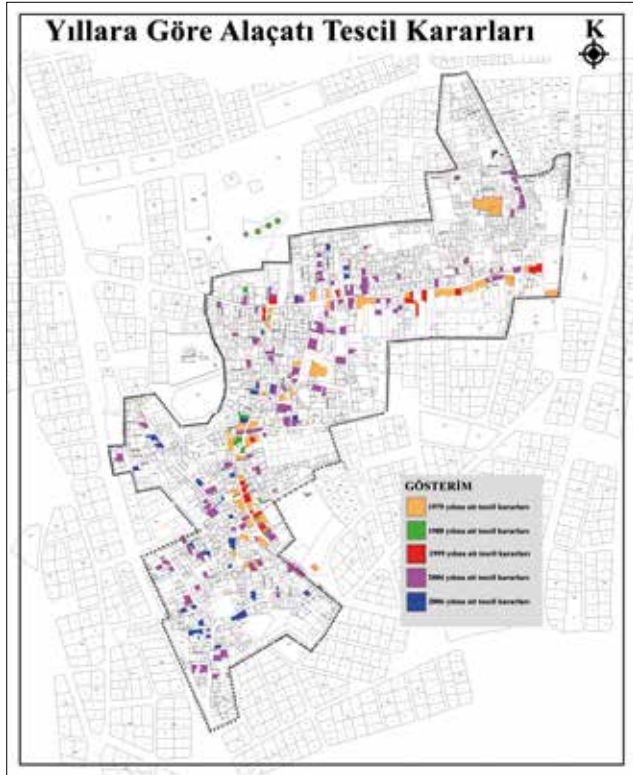
şeridi de Alaçatı Turizm Tesis Alanı olarak belirlenmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı ise, 08.05.2006 tarihinde İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Alanın kazandığı popülaritenin, bölgenin Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak belirlenmesini (Şek. 18) ve sit alanı ilan edilmesinden 35 yıl sonra kapsamlı bir tespit tescil çalışması ve bir koruma amaçlı imar planı yapılmasını beraberinde getirmiş olduğu görülmektedir. Nitekim KAİP hazırlıkları sürecinde yürütülen tespit-tescil çalışmaları sonucunda, 2004 (142 yeni tescil

Şekil 15. Alaçatı 2006 yılı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı 2006 (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

Şekil 16. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

Şekil 17. Alaçatı'nın yıllara göre tespit ve tescil durumu (Alaçatı tescilli yapılarının gruplarına bakılmaksızın yıllar bazında değerlendirilmesi ile 1979, 1988, 1999 (bu yıl tespit olmak üzere), 2004 ve 2006 yıllarına ait tespit ve tescil kararları birlikte gösterilmiştir.) / *Determination and registration status of Alaçatı according to years (Determination and registration decisions of 1979, 1988, 1999 (to be determined this year), 2004 and 2006 together with evaluation of Alaçatı registered structures on the basis of years regardless of groups are shown together.)*

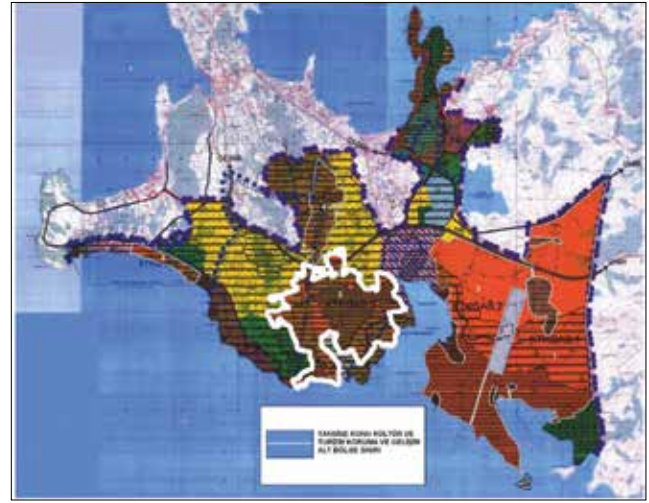
kararı) ve 2006 (41 yeni tescil kararı) yılı tescilleri ile toplamda 200'e yakın parselin koruma altına alınmış olduğu görülmektedir. Önceki tescil çalışmalarında daha çok anıt yapıların tescillenmiş olduğu, KAİP hazırlıkları sırasında ise dokusal bütünlüğü korumak amacıyla tescil kararları getirilmiş görülmektedir. Bu durum, Alaçatı'nın popülerite kazanmasının doku özelliklerinin belgelenmesi ve yasal olarak koruma altına alınması anlamında tetikleyici ve/veya destekleyici olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Ancak Alaçatı'nın bu süreçte ne için, ne amaçla koruma altına alınmış olduğu düşünülmesi gereken bir konudur.

Koruma ilkeleri açıısından tartışılması gereken bir diğer husus da; Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı Plan Notları'nın ilk maddesinde yer alan; "Alaçatı Kentsel Sit Alanında; konut, otel, pansiyon, her türlü ticaret; lokanta, sinema, tiyatro ve eğlence yerleri; sağlık eğitim tesisleri, bürolar, banka, sigorta, yerel ve bölgesel kamu kuruluşları, sosyal ve kültürel tesis alanları yer alabilir. Bunun yanında küçük sanatlar ve el sanatları da bu alanda bulunabilir." ifadelerinin, yörenin turizme entegrasyonu

temelinde önceki anlatımlarda ortaya konulan işlev değişikliklerini destekleyici nitelik taşımasıdır. Özellikle bölge üzerindeki sermaye talepleri göz önüne alındığında, gerçekleşen işlev değişikliklerinin 1979 ICOMOS Burra Şartı'nda belirtilen ilkeler temelinde tartışılması, yerleşimin geleneksel niteliklerinin sürdürülmesi açısından gerekli bir husus olmaktadır.

Tek yapı ölçeğinde onarım çalışmaları:

2000'li yıllar ile birlikte konut kullanımından konaklama tesisi ve ticaret kullanımına doğru yaşanan işlev değişikliği talepleri, geleneksel doku içerisinde basit ve kapsamlı onarımların gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir. Yerleşmedeki tarihi yapıların onarım

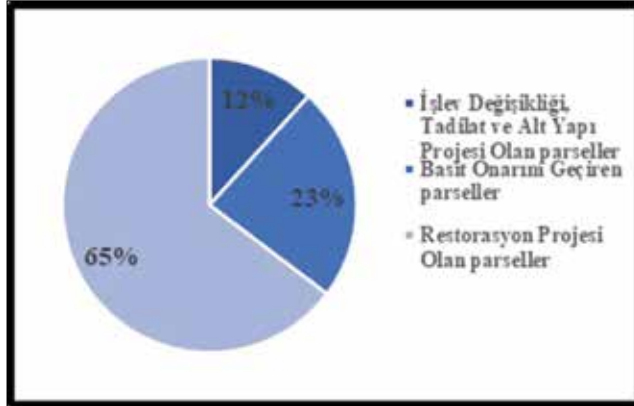

Şekil 18. Çeşme-Alaçatı-Paşalimanı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü) / *Çeşme-Alaçatı-Paşalimanı Culture and Tourism Conservation and Development Zone (Source: General Directorate of Investment and Business of the Ministry of Culture and Tourism)*

durumları konusunda bir fikir geliştirebilmek amacıyla, ana arter olan Kemalpaşa Caddesi örneklem alan olarak seçilerek, aks üzerinde yer alan "tescilli yapılar" özelinde, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

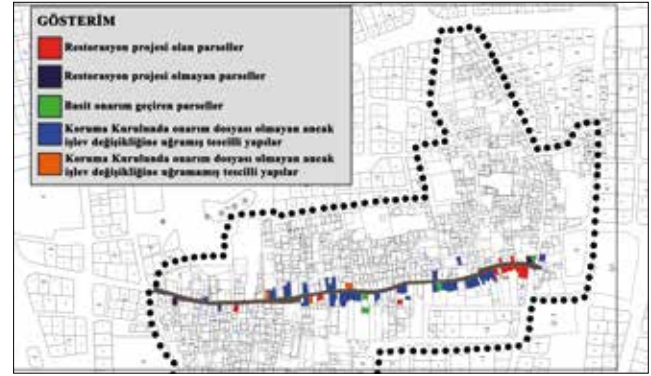
Kemalpaşa aksı üzerinde toplam 51 adet tescilli parselin yer aldığı belirlenmiştir. İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nde söz konusu 51 parselden 17 adedinin onarım dosyasının bulunduğu anlaşılmıştır. 17 adet tescilli parselin dosyaları incelenerek; rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine sahip parseller, basit onarım geçiren parseller, herhangi bir müdahale görmemiş tescilli parseller tespit edilmiştir. Aks üzerindeki toplam 51 tescilli parselden 17'sinin onarım ve/veya işlev değişikliği talebi ile İzmir 1

No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na başvuruda bulunduğu 2017 yılında gerçekleştirilen arşiv araştırması sonucunda anlaşılmıştır. Söz konusu 17 tescilli parselde ait dosyaların incelenmesi sonucunda; %65'inin onaylanmış restorasyon projesinin olduğu, %23'ünün Koruma Kurulu'ndan izin alarak basit onarım geçirmiş olduğu, %12'sinin ise dosya içeriklerinde belirtilen; işlev değişikliği, tadilat, altyapı müdahaleleri konularında inceleme ve izin kararlarının bulunduğu tespit edilmiştir (Şek. 19).

Şekil 19. Koruma Kurulunda dosyası bulunan yapıların onarım geçirme durumu (Kaynak: Hekimoğlu,2016) / *Status of repair of structures with files in the protection board* (Source: Hekimoğlu, 2016)

Toplam 51 tescilli parselin ancak 17 adedine mevzuat çerçevesinde, gerekli izinler alınarak onarım müdahalelerinde bulunulduğu görülmüştür. Buna karşın, Şek. 20'de de görüldüğü üzere, aks üzerinde tescilli yapılarda işlev değişikliği oranının %74,50 olduğu ve alan çalışmaları sırasında cadde üzerindeki yapıların büyük bir bölümünün geçirdikleri işlev değişikliği sebebiyle en az basit onarım görmüş oldukları gözlenmektedir (Şek. 20). Bu durumda tek yapı ölçeğindeki müdahalelerin bir bölümünün izinsiz gerçekleşmekte olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Özgönül (2010) de bu tespiti paralel bir açıklama getirerek; alan çalışmaları sırasında birçok yapının farklı tür ve ölçeklerde onarım müdahalesine konu olduğunun gözlemlenebileceğini ve bu durumun Koruma Kurulu'ndan onaysız işlemlerin olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir (Özgönül, 2010). Araştırma sonucunda ortaya çıkan rakamlar ve gözlemler; Alaçatı'ya sezonluk olarak gelen ticaret ya da turizm işletmecilerinin, vitrin/dekor oluşturmak amacıyla yapılarda müdahaleler gerçekleştirdiklerini gösterir niteliktedir.

Şekil 20. Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan koruma kurulunca onaylı onarım gören yapılar (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / *Reconstructed structures approved by the Conservation Board on Kemalpaşa Street* (Source: Hekimoğlu, 2016)

Alaçatı'da Koruma ve Soylulaşma İlişkinin Koruma İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Şen (2005), çağdaş kapitalist toplumlardaki belli başlı kentlerde çeşitli nedenlerle çöküntüye uğrayan eski kent içi alanların yeniden yapılanmasının; kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, kentsel canlandırma, kentsel koruma, soylulaştırma gibi kavramlarla adlandırılmakta olduğunu aktarmaktadır (Şen, 2005). Bütün bu dönüşüm biçimleri kentsel yeniden yapılandırma çerçevesinde açıklandığında her bir dönüşüm biçiminin toplumsal yaşamı da dönüştüren bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir (Şen, 2005). Dönüşüm biçimlerinden birisi olan soylulaştırmanın "A Modern Dictionary of Geography" adlı coğrafya sözlüğündeki karşılığı; "şehrin merkezinde yoksulların oturduğu standardın altında olan eski evlerin modernize edilmesi ve buralara orta-sınıf ve varlıklı aileler tarafından yerleşmesi" şeklindedir (Çeker ve Belge, 2015). Soylulaştırma dönüşüm sürecinin gerçekleştiği mekanın en önemli ve farklılaşan özelliği ise, tarihsel geçmişi ve/veya kentsel olanaklara -özellikle de kültürel ve sosyal aktivitelere-yakınlığı nedeniyle toplumsal sınıf ve statü konularının belirlenmesinde önemli bir etken konumundaki kültürel sermaye birikimine katkı sağlaması olmaktadır (Koç, 2015). Bu nedenle soylulaştırma herhangi bir üst sınıfın değil, sahip oldukları sermaye hacmi içerisindeki kültürel ve sosyal sermayenin ağırlığını arttırmaya çalışan orta ve üst sınıfların yerleşimini ve tüketimini içermekte ve birbiriyle ilişkili olan bu iki husus soylulaştırmanın varlığının temel göstergelerini oluşturmaktadır (Koç, 2015). Alaçatı'daki dönüşümün sermaye boyutu, kültürel boyutu, mekan ve tasarım boyutları birlikte düşünüldüğünde literatürde soylulaştırma çerçevesi altında ele alınan kavramla çakıştığı görülmektedir. Nitekim, arsa ve arazi fiyatlarındaki artış, Alaçatı'yı ziyaret eden herkesin gözleyebileceği; tüketim malı kalemlerindeki yükseklik, düzenlenen kültürel ve gündelik etkinliklerin tür ve nitelikleri ile iç ve dış

mekan tasarım unsurlarının üst gelir grubuna yönelimi soyulaşma gerçeğini ortaya koymaktadır.

Alaçatı'nın 1990'lı yıllardan beri izleye geldiği dönüşümü kavrayabilmek üzere, Alaçatı Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapıların kullanıcılarıyla gerçekleştirilen anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Alaçatı Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapılar arazi kullanım paftalarında da (Şek. 8) görüldüğü üzere ağırlıklı olarak ticaret ve turizm işletmeleridir. 2016 yaz döneminde Kemalpaşa Caddesi üzerindeki toplam 110 yapının kullanıcıları ile bir anket çalışması yapılması hedeflenmesine karşın, görüşme yapmak istemeyenlerin ağırlıklı olması nedeni ile, 110 yapıdan 42'si ile görüşme yapılabildiği görülmüştür. Görüşme verileri, yerleşmedeki toplumsal ve ekonomik profilin değişimini rakamlarla açıklar niteliktedir. Yapı kullanıcılarından görüşme yapılan 42 kişiden 24'ü İstanbullu, 16'sı İzmirli ve 8'inin Alaçatılı olduğu görülmüştür. Alaçatılı olan işletmelerin daha çok market, bakkal, tekel gibi küçük ticaret işletmeleri olduğu anlaşılmıştır. Görüşülen alan kullanıcılarının %60'ı mülk sahibi olduklarını belirtmişlerdir. İşletme sahiplerinin eğitim düzeyinin %86 oranında üniversite mezunu, %9 oranında lise ve %5 oranında ilkokul mezunu olduğu görülmüştür. Mesleği %91 oranında işletmecilik ve perakende ticaret olan yapı kullanıcılarının %9'u işini "tasarım alanı" olarak tanımlamıştır. Görüşme yapılan kullanıcıların %21'i Alaçatı'ya 1940-1980 arası dönemde gelmiş iken; %7'si 1980-2000, %9'u 2000-2005 ve %63 gibi büyük bir bölümü 2005-2015 yılları arasında gelmişlerdir. Alaçatı'ya geliş nedenleri sorulduğunda ise, %50'si yeni şube açmak, %19'ar oranlarla Alaçatı'nın popüler olması ve konaklama tesisi açmak, %7 oranında tüketici talebi doğrultusunda, %5 oranında ise turistik merkez olması sebeplerini göstermişlerdir.

2016 yaz döneminde Kemalpaşa aksı özelinde yapılan anket çalışmasının yanı sıra, Alaçatı'nın dönüşüm süreci öncesi yaşam pratiği ve mekansal niteliklerine dair bilgi alabilmek üzere, özellikle yaşlı kentlilerle sözlü görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen kişiler; yörenin çatı kaplaması olan geleneksel kiremidin özel bir kırmızı rengi olduğunu, pencere ve kapıların çivit mavi boyası, duvarların ise beyaz kireç boyasıyla yerleşimin geçmişte de güzel bir görsel bütünlüğe sahip olduğunu aktarmışlardır. Alaçatı yapılarının hepsinin Alaçatı taşından yapıldığını ve üzerinin taşı korumak adına sıvandığını belirtmişlerdir. Günümüzde ise kentsel sit alanı içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilen replikalarda Alaçatı taşı dahi kullanılmadığı, taş kaplamasının bir taklit olduğunu düşündüklerini dile getirmişlerdir. Foto. 3 ve 4'de de görüldüğü gibi yerel mimariyi sürdürme çabasını hiçbir geleneksel malzeme ve tekniğe sadık kalınmadan yapmaya çalışan taklit yapıların eleştirildiği görülmektedir. Yine eskiden, yapıların zemin katlarında

bakırcı, tenekeci, demir atölyeleri, marangozhaneler, ayakkabı tamircileri gibi zanaatkarlık isteyen iş kolları ve el sanatları yer aldığını ve kimi Alaçatılılar'ın evlerinin altında koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanları yetiştirerek ürettikleri süt, peynir, yoğurt vb. gibi ürünleri yörenin bakkallarında satışa sunduklarını belirtmişlerdir.

Fotoğraf 3. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / *Example of functional change to housing accommodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Fotoğraf 4. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / *Example of functional change to housing accommodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Yerlilerce aktarılan bu yapının günümüz yaşam pratiğinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak anket ve sözlü görüşmelerde aktarılanlar yakın zamanda bölgede yaşanan dönüşümü ortaya koyar niteliktedir. Bu yazıda ele alınan sorunsal bu nitelikte bir dönüşümün koruma çalışmalarını neden ve nasıl etkilediğidir. Bu etkiyi anlayabilmek için alandaki koruma çalışmalarını uluslararası alanda belirlenen koruma ilkeleri çerçevesinde

değerlendirmek gerekmektedir. Bilindiği gibi geleneksel yerleşimler toplum için; anı, bellek, kimlik, buluşma, çok kültürlülük vb. kavramların mekansal karşılığı niteliğindeki alanlardır. Uluslararası alanda belirlenen koruma ilkeleri doğrultusunda bu tür alanlarda uygulanması gereken koruma çalışmaları toplumun tüm sınıf ve katmanlarını kapsayacak Şek.de; geçmişin bilgisinin sürekliliğini garanti edecek, merak uyandıracak, araştırmaya sevk edecek, kent belleği ve kimliğinin oluşumuna katkıda bulunacak nitelikte olmalıdır. Alaçatı'da yaşanan soylulaştırmanın temel handikabı, toplumun tüm sınıf ve katmanlarının koruma çalışmalarının amacı olan “tarihsel bilgiyi deneyimlemeleri” olasılığını azaltan bir durum ortaya çıkarmasıdır. Soylulaşma sonucunda oluşan, fiziksel olmasa da ekonomik ve sosyal bariyerler, yoksul ve hatta orta gelir düzeyine sahip toplumsal kesimlerin mekanı yaşamasının önünde engel oluşturmaktadır. Bu bağlamda yerleşimde yaşanan sosyal dönüşüm, her şeyden önce mekanı Amsterdam Deklarasyonunda çerçeveselendirilerek, mekansal özellikleri oluşturan sosyal ve ekonomik etkinlikleri birlikte korumayı gerektiren “bütünleşik” koruma ilkesi ile çelişir niteliktedir. Yine bütünleşik koruma ilkesi gereğince, koruma çalışmalarına yerli halkın katılımının sağlanması gerekmektedir. Alaçatı'da gözlenen deneyimde böyle bir çabanın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırmalar sonucunda elde edilen veriler, geleneksel dokuda izinsiz onarım müdahalelerinin gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. İzinsiz onarımların mevcut olması, tarihsel değer ve bilginin kaybedilmesine yol açma riski doğuran çok önemli bir sorundur. Soylulaşma sürecinde mekanın işletmeciler tarafından metalaştırılmasıyla, onarımların büyük bir bölümünün vitrin-dekor oluşturma amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Koruma açısından gözlenen bir başka sorun da, kentsel karakteri değiştiren işlev değişiklikleridir. Tarihi yapılara müdahale biçimlerinin tanımladığı 1979'da Avustralya ICOMOS Bildirgesinde (Burra Charter); “mekanın kültürel önemine katkıda bulunan uygun görsel ortamın ve ilişkilerin korunması gerekliliği ve tarihi dokuyla ilişkileri olumsuz etkileyecek yeni inşaatlar, yıkım ve müdahalelerin uygun olmayacağı” ifade edilmektedir. Yine, kültürel önemi korumak için değişimin gerekli olabileceği belirtilmekte, ancak kültürel önemin kaybolması durumu söz konusu olacak ise işlev değişikliğinin yapılması istenmemektedir. Kültürel önemi azaltan değişikliklerin tersine çevrilebilir olmasının gerektiği de işlev değişiklikleri açısından önemli bir ilke olarak altı çizilmektedir (Avustralya ICOMOS Burra Şartı, Revize edilmiş, 1999). Alanda gerçekleştirilen gözlemler, Alaçatı'daki işlev değişikliklerinin gereken yasal izinler alınmadan

yapılabilmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu durum işlev değişikliklerinin “kültürel önemi” azaltma riskinin bilimsel bir çerçevede değerlendirilmesinin önünde engel olmaktadır. Gelecekte piyasa koşullarının değişmesi ve yatırımcıların yerleşimi terk etmesi durumunda, ticaret ya da turizm yapılarına dönüşen konut yapılarının akıbetinin de ne olacağı tartışılması gereken bir sorundur. Alaçatı'da gözlenen işlev değişikliklerinin aynı zamanda, ağırlıklı olarak İstanbul markalı restoran ve otellere dönüşme eğilimi çerçevesinde alanın üst gelir grubunca deneyimlenmesini destekleyici ve diğer toplumsal katmanları dışlayıcı bir nitelik de taşıdığını da ifade etmek olanaklıdır. Bu durum, bütünleşik koruma çalışmalarının toplumun tüm kesim ve katmanlarını kapsamaması gerekliliği ilkelerine de aykırı olmaktadır.

Neoliberal dönemde kentsel dinamikler sermaye tarafından yönlendirilmekte ve mekan kapitalist birikim sürecinin rasyonellerine hizmet ettiği sürece “değer”lendirilmektedir. Bu durum, tarihsel kent merkezlerinin korunmasını etkilemekte, piyasa mekanizmalarına rağmen bilimsel ve toplumcu koruma çalışmalarının gerçekleşmesi zorlu olmaktadır. Tarihsel kent merkezleri piyasa mekanizmalarının yönlendiriciliğinde; ya sermaye birikim sürecine entegre olamayarak çöküntü alanlarına dönüşmekte ya da sahip oldukları konum ve otantizimleri dolayısıyla soylulaşmaya konu olmaktadır. Sonuç olarak, Alaçatı'nın da benzeri bir deneyimi yakın geçmişte yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak koruma çalışmalarının piyasa mekanizmalarına rağmen, Venedik Tüzüğü (1964) ilkeleri, bütünleşik koruma yaklaşımı ve uluslararası alanda belirlenen ilkeler uyarınca, kamu yararı temelinde ilerlemesi gereklidir. Önümüzdeki süreçte Alaçatı'da onarım ve yeniden işlevlendirme süreçlerinin, uluslararası alanda çerçeveselendiği gibi; kamu yararını ve sosyal dokunun gereksinimlerini gözetecek, toplumu tarihsel oluşumlarla ilgilenmeye ve araştırmaya yönlendirecek nitelikte gerçekleşmesinin nasıl sağlanabileceği sorusu gündeme gelmelidir. Bir diğer yandan yerleşim lekesinin hızla büyümesi de kapasite problemlerini, doğal alanların kaybedilmesini, ulaşım, otopark vb. alt yapı sorunlarını beraberinde getirmektedir. Geleneksel doku ve yeni gelişim alanlarını bütüncül yaklaşımla, çevresel kapasite çerçevesinde değerlendirecek uzun erimli planlama çalışmalarının, Alaçatı'nın tarihi ve doğal niteliklerinin gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından ortaya konulması önem taşımaktadır.

Kaynakça

ACER, Ezgi. 2015.

2000 Sonrası Süreçte Turizm Eksenli Yeniden Yapılanmanın Kentsel Mekân Üzerindeki Etkileri: Alaçatı Kentsel Sit Alanı Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ALTINÇEKİÇ Funda, ÜNVERDİ Levent, KARATAŞ Neslihan, DOĞMUŞ Oytun, 2002.

Çeşme Yarımadası Planlama ve Kentsel Risk Değerlendirmesi Planlama Stüdyosu Yayınlanmamış Raporu, Dokuz Eylül Üniversitesi. Mimarlık Fakültesi. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

ANTROP Marc, 2005.

“Why landscapes of the past are important for the future”, *Landscape and Urban Planning* 70 (2005) s:21–34.

ATİLLA Nedim, ÖZTÜRE Nezih 2005.

Alaçatı Agrilia’dan Günümüze Bir Mübadele Kasabası, Öztüre A. Ş. Kültür Yayını, İzmir.

Australia ICOMOS. 1999.

“The Burra Charter The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance”, Australia.

ÇEKER Ali, BELGE Rauf. 2015,

“İstanbul’da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu: Soylulaştırma”, *Coğrafya Dergisi/65*. s: 77-86. İstanbul.

DALGAKIRAN Ahu, BAL Eylem. 2007.

“Alaçatı’da Mekânsal ve Toplumsal Farklılıklar Üzerinde Yükselen Farklı Turizm Eğilimleri”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 16/2007, s.53-67, İzmir.

GEZGİN, İsmail. 2012.

“Alacaat’tan Alaçatı’ya Rüzgarlı Bir Köyün Hikayesi”, *Sel Yayıncılık*, İstanbul.

KARATOSUN BAHTİYAR, Müjgan. 2007.

“Geleneksel Dokularda Yeni Yapı Tasarımı Pratiklerinin Alaçatı Örneğinin İncelenmesi”, *Ege Mimarlık Dergisi*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, Mas Matbaacılık. s: 32-35. İzmir.

KİPER N., YILMAZ SAYGIN N., GÜÇER E., 2004.

“Bir Stüdyo Çalışması, İYTE: Alaçatı Tarihi Yerleşim Alanı Koruma Projesi” *Planlama Dergisi*:2004/4 sayı:30, s:34-48. Ankara.

KOÇ, Ali. 2015.

“İstanbul’da Yaşanan Mekânsal Dönüşümler Bağlamında Soylulaştırmanın Yeniden Konumlandırılması”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Ocak 2015 / Cilt: 5, Sayı: 1, Kırıkkale.

ÖZGÖNÜL Nimet, 2010.

“Alaçatı’da Yaşam”, *Ege Mimarlık Dergisi* 72, H. İbrahim Alpaslan ve Tuba Çakıroğlu, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, Mas Matbaacılık, İzmir, 18-25.

ŞEN, Besime, 2005.

“Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, İstanbul’da Kentsel Ayrışma Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar, Yayına Hazırlayan:Hatice KURTULUŞ. s:127-167. Bağlam Yayınları, İstanbul.

TEZCAN Melih, PENPECİOĞLU Mehmet, 2009.

“Neo-liberal Kentleşme ve Kıyı Alanlarında Talan Rejimi İzmir Alaçatı Üzerine Bir Araştırma”. *Şehir Plancıları Odası* 33. Kolokyumu Kentleri Korumak ve Savunmak, Antalya, 501-522.

UÇAK, Eda. 2012.

“Dynamics Of Gentrification In A Seashore Town: The Case Of Alaçatı, İzmir”, *İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.

VOS W, KLIJN J, 2000.

“Trends In European Landscape Development: Prospects For A Sustainable Future”, In: Klijn, J, Vos, W. (Eds.), *From Landscape Ecology to Landscape Science*. Kluwer Academic Publishers, pp. 13–30. WLO, Wageningen.

Diğer Kaynaklar

Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı Notları. 2006.

Alaçatı Nüfus Verileri. TÜİK. 2017.

İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv Bilgileri, 01.07.1988 tarihli 422 nolu kararı.

İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşiv Bilgileri, 09.02.1979 tarihli, A-1515 nolu kararı.

Venedik Tüzüğü, 1964.

www.kultur.gov.tr/Genel/text/tr/YIGM/PlanveFotograflar.pdf (Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi Web Sitesi)

Fotoğraflar ve Paftalar: Deniz Hekimoğlu tarafından çekilip, üretilmiştir.